

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი

ხელნაწერის უფლებით

სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის
პოლიტიკის მეცნიერების სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამა

გიორგი ფარეშიშვილი

თანამედროვე პოლიტიკური პროცესების რელიგიური ფაქტორი
(ქრისტიანობის და ისლამის მაგალითზე)

პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის

ავტორეფერატი

თბილისი, 0141, საქართველო 2024

სამეცნიერო ნაშრომი შესრულებულია კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პოლიტიკის მეცნიერების სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამაზე.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

თამარ კიკნაძე

პოლიტიკის მეცნიერების დოქტორი, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ოფიციალური რეცენზენტები:

ქეთევან შოშიაშვილი

ისტორიის დოქტორი,

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

ვაჟა შუბითიძე

პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი,

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

ექსპერტები:

სოსო (მალხაზ) ვახტანგაშვილი

ისტორიის დოქტორი,

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი ასოცირებული პროფესორი

მანანა დარჩაშვილი

პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს

ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2025 წლის 5 მაისს, 15:00 საათზე, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პოლიტიკის მეცნიერების სადოქტორო საგანმანათლებლო პროგრამის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი: 0141, თბილისი, ჩარგლის ქუჩა N 73, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პირველი კორპუსი, 305-ე აუდიტორია.

დისერტაციის გაცნობა შესაძლებელია კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში.

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი: კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი ქეთევან შოშიაშვილი

ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალურობა

ნაშრომი "თანამედროვე პოლიტიკური პროცესების რელიგიური ფაქტორები (ქრისტიანობის და ისლამის მაგალითზე)" იკვლევს სახელმწიფოებისა და რელიგიების ისტორიულად მნიშვნელოვან ურთიერთობას. კვლევა ფოკუსირდება ქრისტიანობასა და ისლამზე, მსოფლიოს ორ უდიდეს რელიგიაზე, და მათ ევოლუციურ გავლენაზე თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებსა და საერთაშორისო ურთიერთობებზე.

საკითხის აქტუალურობას განაპირობებს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ფაქტორი:

1. 21-ე საუკუნეში რელიგიური გავლენების მნიშვნელოვანი აღორძინება პოლიტიკურ პროცესებში, რაც ექვეყნებში აყენებს ტრადიციულ სეკულარიზაციის თეორიებს. როგორც ქრისტიანული, ისე მუსლიმური უმრავლესობის ქვეყნებში რელიგიური ინსტიტუტები და მოძრაობები განაგრძობენ საჯარო პოლიტიკის, საარჩევნო პროცესებისა და პოლიტიკური ლეგიტიმურობის ფორმირებას.
2. რელიგიური ფაქტორების მზარდი გავლენა საერთაშორისო ურთიერთობებსა და გლობალურ პოლიტიკაზე, სადაც რელიგიური კუთვნილებები და ინსტიტუტები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ საერთაშორისო ალიანსების, კონფლიქტების მოგვარებისა და დიპლომატიური ურთიერთობების ფორმირებაში.
3. მოსახლეობის გლობალური გადაადგილების შედეგად წამოჭრილი საკითხები რელიგიური იდენტობის, მოქალაქეობისა და პოლიტიკური მონაწილეობის შესახებ, განსაკუთრებით მუსლიმური თემების ინტეგრაციასთან დაკავშირებით ტრადიციულად ქრისტიანული უმრავლესობის ქვეყნებში და პირიქით.
4. ტრანსნაციონალური რელიგიური ქსელების გაჩენა, რომლებიც ქმნიან პოლიტიკური გავლენის ახალ არხებს ტრადიციული სახელმწიფო საზღვრების მიღმა.

ნაშრომი აღნიშნავს, რომ როგორც ქრისტიანულმა, ისე ისლამურმა ინსტიტუტებმა აჩვენეს ადაპტირების უნარი თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებთან, თუმცა განსხვავებული მიდგომებით. ამასთან, რელიგიური კუთვნილება კვლავ რჩება ძლიერ მამობილიზებელ ძალად, რომელიც გავლენას ახდენს ხმის მიცემის მოდელებზე, პოლიტიკურ დისკურსსა და საერთაშორისო ურთიერთობებზე.

კვლევა ცხადყოფს, რომ რელიგიური ფაქტორების გავლენა თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე არა შემცირებული, არამედ ტრანსფორმირებულია, და აისახება როგორც დასავლურ სახელმწიფოებზე, ისე ახლო აღმოსავლეთსა და აზიაში. ამ დინამიკის გაგება აუცილებელია ეფექტური მმართველობის, პოლიტიკის ფორმირებისა და საერთაშორისო ურთიერთობებისთვის სულ უფრო კომპლექსურ გლობალურ გარემოში.

კვლევის მიზნები და ამოცანები

კვლევის მიზანია

გამოიკვლიოს ქრისტიანობისა და ისლამის, როგორც უპირატესი რელიგიური ძალების, ურთიერთქმედება თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებთან. შეისწავლოს, როგორ იწარმოებენ რელიგიური ინსტიტუტები გავლენას სეკულარიზაციის პირობებში, მათი როლი პოლიტიკის ფორმირებაში და საერთაშორისო ურთიერთობებში.

კვლევის ამოცანებია

1. ქრისტიანობის პოლიტიკური გავლენების მნიშვნელობის ანალიზი:

ქრისტიანობის გავლენის კვლევა თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებზე, მისი როლის შესწავლა დასავლური პოლიტიკური კულტურის ფორმირებაში და პოსტ-საბჭოთა სივრცეში რელიგიურ-პოლიტიკური დინამიკის ანალიზი.

2. ისლამური რელიგიური ფაქტორის გავლენების კვლევა და ანალიზი:

ისლამური რელიგიური ფაქტორის ტიპოლოგიის შემუშავება, რელიგიური რადიკალიზმის გლობალურ პოლიტიკაზე გავლენის ანალიზი და ცივილიზაციითა დიალოგის პერსპექტივების შესწავლა.

3. საქართველოს რელიგიური თავისებურებების კონტექსტის ანალიზი:

საქართველოში რელიგიური პლურალიზმის ისტორიული გამოცდილების კვლევა, ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების მოდელის ანალიზი და თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებში რელიგიური ფაქტორის როლის შესწავლა.

4. პრაქტიკული გამოსავლის ძიება:

რელიგიური კონფლიქტების მოგვარების მექანიზმებისა და სახელმწიფო-რელიგიური ურთიერთობების სტაბილური მოდელების შესწავლის საფუძველზე, რელიგიურ-პოლიტიკური ურთიერთობების გასაუმჯობესებლად პრაქტიკული რეკომენდაციების შემუშავება.

ნაშრომის ძირითადი საკვლევი კითხვები

1. რა როლი ითამაშა ქრისტიანობამ და ისლამმა მსოფლიოს სახელმწიფოების ჩამოყალიბებაში და ისტორიულად რამდენად მონაწილეობდნენ აღნიშნული რელიგიები სახელმწიფოთა მართვის საკითხებში?

2. როგორია მსოფლიოს სახელმწიფოთა თანამედროვე რელიგიური პოლიტიკა, რა გავლენებს ახდენს ქრისტიანობა და ისლამი მსოფლიო პოლიტიკურ პროცესებზე?

3. რა როლს ასრულებენ ქრისტიანობა და ისლამი თანამედროვე მსოფლიო სამშვიდობო პოლიტიკის განსაზღვრაში და რა გავლენას ახდენენ ისინი საერთაშორისო კონფლიქტების მოგვარებაზე?

4. როგორ განაპირობა ქრისტიანობამ ქართული სახელმწიფოებრიობის ფორმირება და რა გავლენას ახდენს ის თანამედროვე ქართულ პოლიტიკურ და სოციალურ პროცესებზე?

ჰიპოთეზა

თანამედროვე პოლიტიკაში რელიგიური ფაქტორების მზარდი მნიშვნელობა წარმოადგენს რელიგიური ინსტიტუტების როლის ტრანსფორმაციას, სადაც ქრისტიანობა და ისლამი ადაპტირდებიან შეცვლილ რეალობასთან. ეს ურთიერთქმედება ხორციელდება სამი მექანიზმით: ტრადიციული დოქტრინების რეინტერპრეტაციით თანამედროვე პოლიტიკური საკითხებისთვის; რელიგიური ღირებულებების გავლენით პოლიტიკურ ქცევაზე სეკულარულ სახელმწიფოებშიც; და ლეგიტიმურობის ჰიბრიდული ფორმების შექმნით, რომლებიც აერთიანებს რელიგიურ და სეკულარულ ელემენტებს. ორივე რელიგია, განსხვავებული სტრატეგიებით, ავლენს მსგავს ადაპტაციის მოდელებს. ვარაუდის თანახმად, რელიგიის პოლიტიკური გავლენა არ შემცირდება, არამედ განაგრძობს ევოლუციას, რაც მოითხოვს რელიგიის აღიარებას დინამიურ ძალად, რომელიც აქტიურად აყალიბებს თანამედროვე პოლიტიკურ რეალობას.

კვლევის საგანი და ობიექტი

კვლევის საგანია ქრისტიანობისა და ისლამის გავლენა თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებზე: რელიგიურ-პოლიტიკური ურთიერთქმედების მექანიზმები.

კვლევის ობიექტი ქრისტიანობისა და ისლამის ის მექანიზმები, რომლებიც გავლენას ახდენენ თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე სხვადასხვა დონეზე.

ნაშრომის თეორიული ჩარჩო

კვლევა ეყრდნობა ურთიერთდაკავშირებულ თეორიულ პარადიგმებს, რომლებიც ქმნიან მყარ ანალიტიკურ ჩარჩოს ქრისტიანობისა და ისლამის თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებთან ურთიერთქმედების შესასწავლად.

სეკულარიზაციის თეორია და პოსტ-სეკულარული მიდგომები გვხმარება ავხსნათ რელიგიური ინსტიტუტების მდგრადი გავლენა ნომინალურად სეკულარულ სახელმწიფოებში და მათი ადაპტაცია თანამედროვე პოლიტიკურ ჩარჩოებთან. სეკულარიზაციის თეორია წარმოდგენილია **მაქს ვებერის** გარეშე რომელმაც შეიმუშავა თეორია "სამყაროს განჯადოებაზე"¹ (Entzauberung der Welt) და კაპიტალიზმის აღმოცენების კავშირზე პროტესტანტულ ეთიკასთან. რაც შეეხება პოსტ-სეკულარულ მიდგომას, აქ ერთ-ერთი პირველი და უმნიშვნელოვანესი თეორეტიკოსი იყო **იურგენ ჰაბერმასი** - რომელმაც შემოიტანა "პოსტ-სეკულარული საზოგადოების" ცნება. მისი ნაშრომები, განსაკუთრებით "რწმენა და ცოდნა",² განიხილავს, თუ როგორ უნდა ითანამშრომლონ რელიგიურმა და სეკულარულმა მოქალაქეებმა დემოკრატიულ საზოგადოებაში.

სოციალური კონსტრუქტივიზმის თეორია გვადლევს ინსტრუმენტებს რელიგიური იდენტობების ფორმირების, რელიგიური ნარატივების პოლიტიკურ დისკურსზე გავლენისა და პოლიტიკური ლეგიტიმურობის რელიგიური ჩარჩოებით განსაზღვრის გასაანალიზებლად. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო **პიტერ ბერგერის და თომას ლუკმანის** წიგნი "რეალობის სოციალური კონსტრუირება"³ სადაც ისინი ამტკიცებენ, რომ რელიგია არის სოციალურად კონსტრუირებული რეალობა.

ინსტიტუციური ანალიზი საშუალებას გვადლევს შევისწავლოთ ფორმალური და არაფორმალური სტრუქტურები, რომელთა მეშვეობითაც რელიგიური გავლენა

¹ Weber, Max. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Translated by Talcott Parsons. London: Routledge, 2001.

² Habermas, Jürgen. "Faith and Knowledge." In The Future of Human Nature, translated by Hella Beister, Max Pensky, and William Rehg, 101-115. Cambridge: Polity Press, 2003.

³ Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Garden City, NY: Doubleday, 1966.

ვრცელდება პოლიტიკურ სისტემებში, ასევე რელიგიურ-პოლიტიკური მოწყობის მდგრადობა და ცვლილების მექანიზმები. აღნიშნულის გააზრებაში დაგვეხმარა თანამედროვე სოციოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი **ემილ დიურკჰეიმი**,⁴ რომელმაც გამოიკვლია რელიგიის სოციალური ფუნქციები.

ცივილიზაციათა შეჯახების თეორია გვეხმარება გავიგოთ ძალაუფლებრივი ურთიერთობები რელიგიურ და სეკულარულ ხელისუფლებებს შორის, რელიგიურ ჯგუფებს შორის კონკურენცია და რელიგიის როლი კონფლიქტების მოგვარებაში. აღნიშნული თეორია ეკუთვნის **სამუელ ჰანთინგტონს**, რომლის წიგნი "ცივილიზაციათა შეჯახება და მსოფლიო წესრიგის გადაკეთება"⁵, უმნიშვნელოვანესი ნაშრომია ამ კუთხით.

შედარებითი რელიგიური კვლევები გვაწვდის ინსტრუმენტებს ქრისტიანული და ისლამური პოლიტიკური მიდგომების შესადარებლად, მათი თეოლოგიური საფუძვლების, ავტორიტეტის სტრუქტურებისა და თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებთან ადაპტაციის ანალიზისთვის. განსაკუთრებით დაგვეხმარა **ფრიდრიხ მაქს მიულერი**, რომელმაც დიდი წვლილი შეიტანა რელიგიათმცოდნეობის, როგორც აკადემიური დისციპლინის ჩამოყალიბებაში⁶.

პოლიტიკური სოციოლოგია გვეხმარება გავაანალიზოთ რელიგიური ფაქტორების გავლენა პოლიტიკურ მობილიზაციაზე, კავშირებზე და იდენტობების ფორმირებაზე. აღნიშნულ კონტექსტში გამოვიყენე **მაქს ვებერის** კვლევები,⁷ რომელმაც შეისწავლა ბიუროკრატია, ხელისუფლების ლეგიტიმაციის ტიპები და კაპიტალიზმის განვითარებაში რელიგიის როლი.

⁴ Durkheim, Émile. The Elementary Forms of Religious Life. Translated by Karen E. Fields. New York: Free Press, 1995.

⁵ Huntington, Samuel P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996.

⁶ Müller, Friedrich Max. Introduction to the Science of Religion: Four Lectures Delivered at the Royal Institution in February and May, 1870. London: Longmans, Green, 1873.

⁷ Weber, Max. Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press, 1978.

კვლევის მეთოდები

სადისერტაციო ნაშრომში გამოყენებულია თვისებრივი კვლევის მეთოდები:

- კონტენტ ანალიზი - გამოყენებულია სამეცნიერო პუბლიკაციებიდან, ოფიციალური დოკუმენტებიდან და სხვა წყაროებიდან მოპოვებული მასალების სისტემური დამუშავებისა და ჩაღრმავებული გააზრებისთვის.
- ისტორიული ანალიზი - გამოყენებულია მსოფლიო პოლიტიკის ცივილიზაციურ-რელიგიური განზომილების ისტორიული მიმოხილვა და ასევე ისტორიული რელიგიები საქართველოში.
- case study მეთოდით მოხდა ისლამური რადიკალიზმის შემთხვევების შესწავლა აღმოსავლეთში მიმდინარე მოვლენების ფონზე. ასევე პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში და საქართველოში ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის პარადიგმები.
- შედარებითი ანალიზი - დაგვებმარა წარმოგვეჩინა სახელმწიფოების ფორმირების საკითხებში რა როლი ეკავა კათოლიციზმსა და პროტესტანტიზმს, მართლმადიდებლობასა და ისლამს.
- ჩაღრმავებული ნახევრადსტრუქტურირებული ინტერვიუ - სამიზნე ჯგუფად შევარჩიეთ უმაღლესი და მაღალი იერარქიის სასულიერო პირები, თეოლოგები და ექსპერტები, რომლებიც პარალელურად ახორციელებენ სამეცნიერო საქმიანობას. მათ გააჩნიათ საკმაოდ დიდი თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილება.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა

სადისერტაციო ნაშრომის თეორიული მნიშვნელობა მდგომარეობს ურთიერთდაკავშირებული თეორიული პარადიგმის გაერთიანებაში, რომელიც ქმნის მყარ ანალიტიკურ საფუძველს ქრისტიანობისა და ისლამის თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებთან ურთიერთქმედების შესასწავლად. ნაშრომი სცდება ტრადიციული სეკულარიზაციის თეორიას და აერთიანებს პოსტ-სეკულარულ მიდგომებს, რაც ხსნის რელიგიური ინსტიტუტების მდგრად გავლენას თანამედროვე პოლიტიკაზე. სოციალური კონსტრუქტივიზმი, ინსტიტუციური ანალიზი, კონფლიქტის თეორია, შედარებითი რელიგიური კვლევები და პოლიტიკური სოციოლოგია ქმნიან კომპლექსურ ჩარჩოს, რაც საშუალებას იძლევა მრავალმხრივად გაანალიზდეს რელიგიური ფაქტორების როლი პოლიტიკურ პროცესებში.

თეორიული მნიშვნელობის კიდევ ერთი ასპექტია ინოვაციური შედარებითი ანალიზი ქრისტიანობისა და ისლამის პოლიტიკური გამოვლინებების შესახებ სხვადასხვა კონტექსტში, რაც აღრმავებს გაგებას რელიგიურ-პოლიტიკური დინამიკის შესახებ. ასევე მნიშვნელოვანია ისლამური რელიგიური ფაქტორის ტიპოლოგიის შემუშავება, რაც წვლილს შეიტანს პოლიტიკურ მეცნიერებაში.

პრაქტიკული მნიშვნელობის თვალსაზრისით, კვლევა შეისწავლის თანამედროვე სახელმწიფოების რელიგიური პოლიტიკის სამართლებრივ ფორმებს და გვთავაზობს

ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების სხვადასხვა მოდელის ანალიზს, რაც ღირებულია პოლიტიკის შემქმნელებისთვის. ნაშრომი აანალიზებს რელიგიური რადიკალიზმის გავლენას გლობალურ პოლიტიკაზე და გვთავაზობს პრაქტიკულ მიდგომებს კონფლიქტების პრევენციისა და მოგვარებისთვის.

საქართველოს მაგალითზე, კვლევა წარმოაჩენს რელიგიური შემწყნარებლობის ისტორიულ გამოცდილებას, რაც პოტენციურად მნიშვნელოვანი მოდელია რელიგიური მრავალფეროვნების მართვისთვის თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებში. ნაშრომი ასევე გვთავაზობს პრაქტიკულ რეკომენდაციებს, თუ როგორ დააბალანსონ პოლიტიკის შემქმნელებმა რელიგიური თავისუფლებების პატივისცემა საზოგადოებრივი ჰარმონიისა და სეკულარული პრინციპების დაცვასთან.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ნაშრომის წვლილი ცივილიზაციათა დიალოგის მნიშვნელობის გამოკვეთაში და პრაქტიკული მიდგომების შეთავაზებაში რელიგიათაშორისი თანამშრომლობის გასაძლიერებლად, რაც მნიშვნელოვანია მშვიდობის მშენებლობისა და კონფლიქტების პრევენციისთვის გლობალიზაციის ეპოქაში.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე

ნაშრომის სამეცნიერო სიახლე მდგომარეობს იმაში, რომ ქართულ აკადემიურ სივრცეში პირველად შეიქმნა მონოგრაფიული კვლევა ქრისტიანობისა და ისლამის გავლენაზე თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე. კვლევის ფარგლებში შემუშავდა

ინტეგრირებული თეორიული ჩარჩო, რომელიც აერთიანებს სეკულარიზაციის თეორიას რელიგიურ-პოლიტიკური ურთიერთქმედების თანამედროვე მიდგომებთან. ნაშრომი გვთავაზობს ახალ ანალიტიკურ მოდელს თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებში რელიგიური ადაპტაციის გასაგებად და ინოვაციურ შედეგებით ჩარჩოს ქრისტიანული და ისლამური პოლიტიკური ჩართულობის გასაანალიზებლად.

განსაკუთრებულ სიახლეს წარმოადგენს ორიგინალური შედეგებითი ანალიზი ქრისტიანული და ისლამური ინსტიტუციური ადაპტაციისა სეკულარულ მმართველობასთან, ახალი ხედვები საერთაშორისო ურთიერთობებში რელიგიური ქსელების როლის შესახებ და პოლიტიკის ფორმირებაში რელიგიური ნარატივების გავლენის ანალიზი. ნაშრომში წარმოდგენილია პოლიტიკური მეცნიერების, რელიგიის კვლევებისა და საერთაშორისო ურთიერთობების მიდგომების ახლებური სინთეზი, რაც ქმნის ახალ ჩარჩოებს დისციპლინებს შორის რელიგიურ-პოლიტიკური ურთიერთქმედების გასაგებად.

აღსანიშნავია, რომ კვლევაში, ქართულ აკადემიურ სივრცეში პირველად, გამოყენებულია მსოფლიო ქრისტიანული სამყაროს ლიდერის, კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ბართლომეს ინტერვიუ, რაც მნიშვნელოვან ღირებულებას სძენს ნაშრომს.

სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა

ქრისტიანობის და ისლამის გავლენით პოლიტიკურ პროცესებზე ბევრი მეცნიერია დაინტერესებული, თუმცა უნდა აღვნიშნოთ, რომ ძალიან ცოტა ინფორმაცია მოგვეპოვება ქართულ ენაზე. ძირითადად ნარკვევები და სამეცნიერო სტატიები გვხვდება ინგლისურ, რუსულ და სხვა უცხო ენებზე, რაც განპირობებულია საკითხის აქტუალობით და ინტერესით მსოფლიოს ყველა კუთხეში. ჩემს ნაშრომში განხილულია გამოყენებული წყაროების გარკვეული ნაწილი:

Huntington, Samuel P. "The Clash of Civilizations"⁸:

ნაშრომში ავტორი ამტკიცებს, რომ ცივი ომის შემდეგ მსოფლიო კონფლიქტების მთავარი წყარო იქნება არა იდეოლოგიური ან ეკონომიკური, არამედ კულტურული დაპირისპირებები. ჰანტინგტონის თეორიით, განსხვავებული ცივილიზაციები, განსაკუთრებით დასავლური და ისლამური, ფუნდამენტური კულტურული და რელიგიური განსხვავებების გამო გარდაუვალ კონფლიქტში შევლენ ერთმანეთთან.

Armstrong, Karen "A History of God"⁹:

ავტორი იკვლევს აბრაამისეული რელიგიების (იუდაიზმი, ქრისტიანობა, ისლამი) ღმერთის კონცეფციის ევოლუციას 4000 წლიან პერიოდში. წიგნი აანალიზებს, როგორ იცვლებოდა ღვთის აღქმა სხვადასხვა ისტორიულ და კულტურულ კონტექსტში, და

⁸ Huntington, Samuel P. "The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order." New York: Simon & Schuster, 1996.

⁹ Armstrong, Karen. "A History of God: The 4,000-Year Quest of Judaism, Christianity, and Islam." New York: Ballantine Books, 1993.

განიხილავს მისტიკურ, ფილოსოფიურ და თეოლოგიურ ინტერპრეტაციებს სხვადასხვა ტრადიციებში.

Turner, Bryan S. "Religion and Modern Society"¹⁰:

არის ფუნდამენტური ნაშრომი, რომელიც იკვლევს რელიგიის როლის ტრანსფორმაციას თანამედროვე საზოგადოებაში. წიგნი განიხილავს სეკულარიზაციის თეორიას, რელიგიის გლობალიზაციას, ახალ რელიგიურ მოძრაობებს და რელიგიის პოლიტიკურ განზომილებებს. Turner-ი აანალიზებს, როგორ იწარჩუნებს რელიგია მნიშვნელობას მოდერნიზაციის პირობებში და გვთავაზობს პოსტ-სეკულარული საზოგადოების კონცეფციას.

Berger, Peter L. "The Sacred Canopy"¹¹:

ნაშრომი შეეხება რელიგიის სოციოლოგიას, რომელიც აანალიზებს რელიგიის როლს, როგორც სოციალური რეალობის კონსტრუქციის მექანიზმს. წიგნი იკვლევს, თუ როგორ ქმნის რელიგია საზრისის სისტემას, "წმინდა საბურველს", რომელიც ფარავს საზოგადოებას და ეხმარება ადამიანებს გაიაზრონ სამყარო, მიანიჭონ მას მნიშვნელობა და გაუმკლავდნენ ქაოსის საფრთხეს.

Taylor, Charles "A Secular Age"¹²:

აანალიზებს სეკულარიზმის ისტორიულ განვითარებას დასავლურ საზოგადოებებში. წიგნი იკვლევს, თუ როგორ გადავიდა საზოგადოება რწმენაზე დაფუძნებული სამყაროდან ისეთ რეალობაში, სადაც რელიგია გახდა მხოლოდ ერთ-ერთი არჩევანი.

¹⁰ Turner, Bryan S. "Religion and Modern Society: Citizenship, Secularisation and the State." Cambridge University Press, 2011.

¹¹ Berger, Peter L. "The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion." Garden City, NY: Doubleday, 1967.

¹² Taylor, Charles. A Secular Age. Cambridge: Harvard University Press, 2007.

Taylor-ი აკრიტიკებს სეკულარიზაციის მარტივ თეორიებს და გვთავაზობს უფრო რთულ გაგებას რელიგიისა და სეკულარიზმის თანაარსებობის შესახებ.

Kuru, Ahmet T. "Secularism and State Policies toward Religion"¹³:

აანალიზებს სეკულარიზმის სხვადასხვა მოდელს და სახელმწიფოს პოლიტიკას რელიგიის მიმართ. ავტორი განიხილავს აშშ-ს, საფრანგეთის, თურქეთის და სხვა ქვეყნების გამოცდილებას, ასხვავებს პასიურ და აქტიურ სეკულარიზმს, და იკვლევს ისტორიულ, პოლიტიკურ და სოციალურ ფაქტორებს, რომლებიც განაპირობებენ სახელმწიფოებში რელიგიურ-სეკულარული ურთიერთობების განსხვავებულ მოდელებს.

Durham, W. Cole "Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives"¹⁴:

არის ფუნდამენტური ნაშრომი, რომელიც იკვლევს რელიგიისა და სამართლის ურთიერთკავშირს სხვადასხვა იურისდიქციებში. წიგნი აანალიზებს რელიგიური თავისუფლების სამართლებრივ ასპექტებს, ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობების მოდელებს, საერთაშორისო სამართლებრივ ინსტრუმენტებს და კომპარატიულ მიდგომებს რელიგიურ საკითხებთან მიმართებაში სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილების საფუძველზე.

Weber, Max "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism"¹⁵:

იკვლევს კავშირს პროტესტანტიზმს (განსაკუთრებით კალვინიზმს) და კაპიტალიზმის განვითარებას შორის. ნაშრომი ამტკიცებს, რომ პროტესტანტული სამუშაო ეთიკა,

¹³ Kuru, Ahmet T. "Secularism and State Policies toward Religion: The United States, France, and Turkey." Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

¹⁴ Durham, W. Cole, Jr., and Brett G. Scharffs. Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives. 2nd ed. New York: Wolters Kluwer, 2019.

¹⁵ Weber, Max. The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. Translated by Talcott Parsons. London: Routledge, 2001.

მოწოდების კონცეფცია და ასკეტიზმი ხელს უწყობდა კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბებას დასავლეთში, რადგან ეს რელიგიური ღირებულებები ახალისებდა მუყაით შრომას, დაზოგვას და რაციონალურ ეკონომიკურ ქცევას.

Martin, David "On Secularization: Towards a Revised General Theory"¹⁶:

წარმოადგენს სეკულარიზაციის თეორიის გადახედვას, სადაც ავტორი აკრიტიკებს ტრადიციულ მოსაზრებებს, რომ მოდერნიზაცია აუცილებლად იწვევს რელიგიის დაკნინებას. ის გვთავაზობს უფრო ნიუანსირებულ მოდელს, რომელიც ითვალისწინებს სხვადასხვა კულტურულ და ისტორიულ კონტექსტს, და ამტკიცებს, რომ რელიგია ფორმას იცვლის და ადაპტირდება, ნაცვლად იმისა, რომ უბრალოდ გაქრეს თანამედროვე საზოგადოებაში.

ვახტანგ მაისაიას და ალიკა გუჩუას: „ნატო და არასახელმწიფოებრივი აგრესიული რელიგიური აქტორები („ისლამური სახალიფო“, „ალ-კაიდა“ და „თალიბანი“) - მეოთხე თაობის ომის სტრატეგია და მისი რეგიონული და ეროვნული უსაფრთხოების გეოპოლიტიკური ასპექტები (2010-2019 წლები)“¹⁷:

იკვლევს ნატოს ურთიერთობას არასახელმწიფოებრივ რელიგიურ აქტორებთან 2010-2019 წლებში. ნაშრომი აანალიზებს "ისლამური სახალიფოს", "ალ-კაიდას" და "თალიბანის" მიერ წარმოებულ მეოთხე თაობის ომის სტრატეგიას და მის გავლენას რეგიონულ და ეროვნულ უსაფრთხოებაზე გეოპოლიტიკური პერსპექტივიდან.

Esposito, John L. "Islam and Democracy"¹⁸:

შეისწავლის მუსლიმურ სამყაროში დემოკრატიის პერსპექტივებს. ნაშრომი აანალიზებს ისლამური ტრადიციებისა და დემოკრატიული პრინციპების

¹⁶ Martin, David. On Secularization: Towards a Revised General Theory. Aldershot: Ashgate, 2005.

¹⁷ ვახტანგ მაისაიას და ალიკა გუჩუას: „ნატო და არასახელმწიფოებრივი აგრესიული რელიგიური აქტორები („ისლამური სახალიფო“, „ალ-კაიდა“ და „თალიბანი“) - მეოთხე თაობის ომის სტრატეგია და მისი რეგიონული და ეროვნული უსაფრთხოების გეოპოლიტიკური ასპექტები (2010-2019 წლები)“;

¹⁸ Esposito J. L. and John O.V, „Islam and Democracy“, Oxford University Press, 1996

თავსებადობას, განიხილავს რელიგიური და პოლიტიკური ინსტიტუტების ურთიერთობას ისლამურ ქვეყნებში, და წარმოადგენს არგუმენტებს, რომ ისლამი და დემოკრატია არ არის ფუნდამენტურად შეუთავსებელი, მიუხედავად კულტურული და ისტორიული გამოწვევებისა მათ ინტეგრაციაში.

Wiktorowicz, Quintan "Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach"¹⁹:

შეისწავლის ისლამურ აქტივიზმს სოციალური მოძრაობების თეორიის პერსპექტივიდან. ნაშრომი აანალიზებს, თუ როგორ იყენებენ ისლამისტური ჯგუფები მობილიზაციის სტრატეგიებს, რესურსების მოზიდვას და პოლიტიკური შესაძლებლობების სტრუქტურებს. ავტორი წარმოადგენს ახალ თეორიულ ჩარჩოს ისლამური პოლიტიკური აქტივიზმის გასაანალიზებლად, რაც სცდება ტრადიციულ ორიენტალისტურ მიდგომებს და ხსნის ისლამური მოძრაობების კომპლექსურობასა და მრავალფეროვნებას.

Tornike Metreveli , Orthodox Christianity and the Politics of Transition (Routledge Religion, Society and Government in Eastern Europe and the Former Soviet States²⁰:

იკვლევს მართლმადიდებლური ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების ისტორიულ, თეოლოგიურ და პოლიტიკურ ასპექტებს. ავტორი აანალიზებს "სიმფონიის" კონცეფციას, საეკლესიო-სახელმწიფოებრივი ურთიერთობების ბიზანტიურ მოდელს და მის გავლენას თანამედროვე მართლმადიდებელ ქვეყნებზე, მათ შორის საქართველოზე, და განიხილავს სეკულარიზმთან მართლმადიდებლობის მიმართების თავისებურებებს.

¹⁹ Wiktorowicz, Quintan, ed. Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach. Bloomington: Indiana University Press, 2004.

²⁰ Metreveli T. Tornike Metreveli , Orthodox Christianity and the Politics of Transition (Routledge Religion, Society and Government in Eastern Europe and the Former Soviet States; Routledge; 1st edition, 2022.

თეიმურაზ ფანჯიკიძე „რელიგიური პროცესები საქართველოში XX და XXI საუკუნეთა მიჯნაზე“²¹:

აანალიზებს პოსტსაბჭოთა პერიოდში საქართველოში მიმდინარე რელიგიურ ტრანსფორმაციებს, მართლმადიდებლური ეკლესიის როლის გაძლიერებას, რელიგიური პლურალიზმის გამოწვევებს, ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობის თავისებურებებს და სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფის ადგილს ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

Khatami, M. Dialogue Among Civilizations: Contexts and Perspectives²²:

წარმოადგენს ნაშრომს, რომელიც განიხილავს ცივილიზაციათა დიალოგის კონცეფციას, როგორც ალტერნატივას ცივილიზაციათა დაპირისპირების თეორიისა. ავტორი, ირანის ყოფილი პრეზიდენტი მოჰამად ხატამი, აანალიზებს კულტურული ურთიერთგაგების მნიშვნელობას, წარმოადგენს ისლამურ პერსპექტივას ინტერკულტურულ დიალოგზე და გვთავაზობს პრაქტიკულ გზებს მშვიდობიანი თანაარსებობისა და გლობალური თანამშრომლობის მისაღწევად ცივილიზაციური განსხვავებების პირობებში.

²¹ ფანჯიკიძე, თ. თეიმურაზ ფანჯიკიძე „რელიგიური პროცესები საქართველოში XX და XXI საუკუნეთა მიჯნაზე; თბილისი, ლეგა. 2003.

²² “Dialogue Among Civilizations: Contexts and Perspectives”, United Nations (September 28, 2012) <https://www.un.org/en/chronicle/article/dialogue-among-civilizations-contexts-and-perspectives> [17.03.2025]

ნაშრომის მოცულობა და სტრუქტურა

ნაშრომი შედგება შესავლის , ოთხი თავის, ცამეტი ქვეთავის და დასკვნისგან. ნაშრომს თან ერთვის გამოყენებული სამეცნიერო ლიტერატურის სია და მოიცავს 193 ნაბეჭდ გვერდს.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

თავი I. პოლიტიკური პროცესების რელიგიური ფაქტორის თეორიული საფუძველი და ისტორიული რეტროსპექტივა;

1.1. მსოფლიო პოლიტიკის ცივილიზაციურ-რელიგიური განზომილების ისტორიული მიმოხილვა;

1.2. პოლიტიკური პროცესების რელიგიური ფაქტორის თეორიული საფუძვლები;

1.3. თანამედროვე სახელმწიფოების პოლიტიკა რელიგიურ ინსტიტუტებთან და ურთიერთობების სამართლებრივი ფორმები;

პირველ თავში საუბარია რელიგიის და პოლიტიკის ურთიერთდამოკიდებულების ისტორიულ განვითარებაზე. განხილულია მათი კავშირის საფუძვლები ანტიკური პერიოდიდან დღემდე, მათ შორის შუა საუკუნეების, რეფორმაციის, განმანათლებლობის, ცივი ომისა და პოსტ-საბჭოთა პერიოდები. ნაჩვენებია, როგორ ახდენდა რელიგია გავლენას პოლიტიკურ პროცესებზე სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში და რა მნიშვნელობა აქვს მას თანამედროვე გლობალურ პოლიტიკაში.

პირველი თავის პირველ ქვეთავში განხილულია, მსოფლიო პოლიტიკის ცივილიზაციურ-რელიგიური განზომილების ისტორიული ასპექტები. ტექსტი აღწერს სახელმწიფოებსა და რელიგიებს შორის კომპლექსურ ურთიერთობას სხვადასხვა ეპოქაში.

გამოყოფილია მნიშვნელოვანი ისტორიული პერიოდები: ძველი აღმოსავლეთის (ეგვიპტე, მესოპოტამია), სადაც მმართველები ღვთაებრივ ფიგურებად აღიქმებოდნენ; ძველი საბერძნეთი და რომი, სადაც რელიგიამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა პოლიტიკური ძალაუფლების ლეგიტიმაციაში; შუა საუკუნეები, როცა კათოლიკური ეკლესია დომინანტურ პოლიტიკურ ძალას წარმოადგენდა; ისლამური ხალიფატები, სადაც რელიგია და სახელმწიფო გაერთიანდა; რეფორმაცია და კონტრეფორმაცია, რამაც გამოიწვია პოლიტიკური დაპირისპირება ევროპაში.

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა მილანის ედიქტს (313 წ.), რომელმაც ქრისტიანობა ლეგალურ რელიგიად აქცია რომის იმპერიაში, ისლამის "ოქროს ხანას" და მის კულტურულ-სამეცნიერო მიღწევებს, ასევე ცივი ომის პერიოდს, როდესაც რელიგიამ იდეოლოგიურ ბრძოლაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა.

თანამედროვე კონტექსტში ხაზგასმულია რელიგიის აღორძინება გლობალურ პოლიტიკაში, პოლიტიკური ისლამის, ინდუისტური ნაციონალიზმისა და ევანგელისტური ქრისტიანობის გავლენით. აღნიშნულია, რომ რელიგიური ფაქტორების სრულყოფილი გააზრება მოითხოვს ისტორიული კონტექსტის, კულტურული სპეციფიკის, დინამიური ურთიერთქმედებისა და მომავლის ტენდენციების კომპლექსურ ანალიზს.

პირველი თავის მეორე ქვეთავში განხილულია პოლიტიკური პროცესების რელიგიურ ფაქტორებთან ურთიერთკავშირის თეორიული საფუძვლები. აღნიშნულია, რომ საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბდა უამრავი პოლიტიკური პარტია და მიმდინარეობა, რომელთა იდეოლოგია ეფუძნება რელიგიურ პრინციპებს, განსაკუთრებით ქრისტიანულ და ისლამურ ტრადიციებში.

ამ ქვეთავში სისტემურად არის წარმოდგენილი პოლიტიკური პროცესების თეორიული საფუძვლები, რომლებიც დაყოფილია რამდენიმე კატეგორიად:

1. პოლიტიკური თეორიები - კლასიკური (პლატონი, არისტოტელე), თანამედროვე (ჰობსი, ლოკი, რუსო) და უახლესი (ლიბერალიზმი, კონსერვატიზმი, სოციალიზმი).
2. პოლიტიკური სისტემები და სტრუქტურები - სახელმწიფო და მთავრობის ფორმები, ინსტიტუციები და პოლიტიკური ქცევა.
3. ძალა და უფლებამოსილება - ძალაუფლების დინამიკა, ლეგიტიმაცია და ავტორიტეტი.

ყურადღება გამახვილებულია მეთოდოლოგიურ საფუძვლებზე, მათ შორის:

1. ხარისხობრივი მეთოდები - შემთხვევის შესწავლა, ინტერვიუები, შინაარსის ანალიზი.
2. თვისებრივი მეთოდები - გამოკითხვები, სტატისტიკური ანალიზი, მოდელირება.
3. შედარებითი მეთოდები - ეროვნული და ისტორიული შედარებები.
4. ინტერდისციპლინური მიდგომები - პოლიტიკური ეკონომიკა, სოციოლოგია და ფსიქოლოგია.

დამატებით განხილულია თანამედროვე თეორიული მიდგომები: სისტემების თეორია, კრიტიკული თეორია, კონსტრუქტივიზმი და რაციონალური არჩევანის თეორია.

თავის დასკვნით ნაწილში ხაზგასმულია, რომ პოლიტიკური პროცესების სრულყოფილი გააზრება მოითხოვს ამ თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლების ინტეგრირებას, განსაკუთრებით როცა საქმე ეხება რელიგიის გავლენას სახელმწიფოების ფორმირებაზე.

პირველი თავის მესამე ქვეთავში განხილულია თანამედროვე სახელმწიფოების პოლიტიკა რელიგიურ ინსტიტუტებთან და მათ შორის ურთიერთობების სამართლებრივი ფორმები. განმარტებულია ტერმინები "რელიგია" და "პოლიტიკური სისტემა", შემდეგ კი ჩამოთვლილია სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთობის ოთხი ძირითადი მოდელი: აბსოლუტური განცალკევება, კორპორაციული გამიჯვნა, რელიგიური უპირატესობა და ოფიციალური სახელმწიფო რელიგია.

ტექსტში დეტალურად არის განხილული სხვადასხვა მიდგომები სეკულარიზმის მიმართ. საფრანგეთი წარმოდგენილია როგორც მკაცრი სეკულარიზმის (laïcité) მაგალითი, სადაც რელიგია მკაცრად გამიჯნულია საჯარო სფეროსგან. ამის საპირისპიროდ, აშშ-ს ახასიათებს ზომიერი სეკულარიზმი, სადაც დაცულია ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნა, მაგრამ დაშვებულია რელიგიური გამოხატვა გარკვეულ საზღვრებში.

ასევე განიხილულია ისეთი ქვეყნები, სადაც არსებობს ოფიციალური სახელმწიფო რელიგია (საუდის არაბეთი, საბერძნეთი, გაერთიანებული სამეფო) და რელიგიური პლურალიზმის მოდელები (კანადა, ნიდერლანდები). ხაზგასმულია სახელმწიფოს კონტროლის მექანიზმები რელიგიურ ინსტიტუტებზე ქვეყნებში, როგორცაა ჩინეთი.

ქვეთავის მეორე ნაწილში აღწერილია სამართლებრივი ფორმები, რომლებითაც რეგულირდება სახელმწიფო-რელიგიის ურთიერთობები: კონსტიტუციური დებულებები, რელიგიური კანონების ინტეგრაცია სამართლებრივ სისტემაში, პარალელური სამართლებრივი სისტემები, ფინანსური მხარდაჭერა, საგადასახადო შეღავათები, მიდგომები რელიგიური განათლებისადმი და ანტიდისკრიმინაციული კანონმდებლობა.

თავი II. ქრისტიანობის იდეურ - თეორული კონცეფცია და მისი გავლენა პოლიტიკურ პროცესებზე;

2.1. კათოლიციზმის როლი თანამედროვე რესპუბლიკანიზმისა და პარტიული სისტემების ჩამოყალიბებაში;

2.2. პროტესტანტიზმი, როგორც დასავლეთის წარმატების მნიშვნელოვანი ფაქტორი

2.3. რელიგიების როლი პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში და მათი სახელმწიფოებთან ურთიერთობების მაგალითები

მეორე თავში განიხილულია ქრისტიანობის იდეურ-თეორიულ კონცეფცია და მისი გავლენა პოლიტიკურ პროცესებზე მსოფლიო ისტორიის მანძილზე. აღნიშნულია, რომ ქრისტიანული თეოლოგია მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა მმართველობის სტრუქტურებზე, სოციალურ მოძრაობებსა და ეთიკურ ჩარჩოებზე.

ტექსტში განხილულია ქრისტიანობის ძირითადი თეოლოგიური კონცეფციები, რომლებმაც გავლენა მოახდინეს პოლიტიკურ აზროვნებაზე: ადამიანის შექმნა

ღმერთის ხატად (Imago Dei), ღვთის სამეფოს იდეა და პირველადი ცოდვის მოძღვრება. ასევე განხილულია ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთმიმართების საკითხი.

მიმოხილულია ქრისტიანობის ისტორიული გავლენა პოლიტიკაზე შუა საუკუნეებიდან დღემდე, მათ შორის კათოლიკური ეკლესიის როლი, პროტესტანტული რეფორმაციის შედეგები და ქრისტიანობის გავლენა ისეთ სოციალურ მოძრაობებზე, როგორიცაა მონობის გაუქმება და სამოქალაქო უფლებების მოძრაობა.

თავში აღნიშნულია, რომ ქრისტიანობა კვლავ ახდენს გავლენას თანამედროვე პოლიტიკურ დებატებზე ისეთი საკითხების გარშემო, როგორიცაა აბორტი, ევთანაზია, ქორწინება, და რომ ეს ურთიერთკავშირი რჩება მნიშვნელოვან სფეროდ განხილვისა და დიალოგისთვის.

მეორე თავის პირველი ქვეთავი განიხილავს კათოლიციზმის მნიშვნელოვან როლს თანამედროვე რესპუბლიკანიზმისა და პარტიული სისტემების ჩამოყალიბებაში ევროპასა და ამერიკაში. აღნიშნულის, რომ კათოლიკურ ეკლესიას აქვს პოლიტიკური იდეების წარმოჩენის ხანგრძლივი ტრადიცია, რომელიც ეფუძნება სოციალური სამართლიანობის, ადამიანის ღირსებისა და საერთო სიკეთის პრინციპებს.

ერთ-ერთ ცენტრალურ კონცეფციად წარმოდგენილია სუბსიდიარობის პრინციპი, რომელიც გამყარებულია პაპების ენციკლიკებში (Rerum Novarum, Quadragesimo Anno) და გულისხმობს, რომ გადაწყვეტილებები უნდა მიიღებოდეს მაქსიმალურად ადგილობრივ დონეზე.

ქვეთავი ხაზს უსვამს ქრისტიან-დემოკრატიული პარტიების მნიშვნელობას, რომლებიც ჩამოყალიბდნენ მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში. ეს პარტიები, ფესვგადგმული კათოლიკურ სოციალურ სწავლებაში, გახდნენ

მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ძალები მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ევროპაში, განსაკუთრებით გერმანიაში (CDU) და იტალიაში (DC).

ლათინურ ამერიკაში კათოლიკური ეკლესია წარმოდგენილია როგორც მთავარი ძალა, რომელმაც ხელი შეუწყო რესპუბლიკანიზმის ჩამოყალიბებას, განსაკუთრებით დამოუკიდებლობის მოძრაობებისა და განმათავისუფლებელი თეოლოგიის მეშვეობით.

ასევე ხაზგასმულია რელიგიური რეფორმაციის მნიშვნელობა ევროპაში. ლუთერის და სხვა რეფორმატორების მოღვაწეობამ შეიტანა მნიშვნელოვანი წვლილი ინდივიდუალური თავისუფლების, სინდისის თავისუფლებისა და სახელმწიფოსგან რელიგიის გამიჯვნის იდეების განვითარებაში.

ქვეთავში განხილულია თანამედროვე გამოწვევებიც: საზოგადოებების მზარდი სეკულარიზაცია, კათოლიკური ეკლესიის შიდა მრავალფეროვნება და დამაბულობა ტრადიციულ სწავლებებსა და თანამედროვე დემოკრატიულ ღირებულებებს შორის (გენდერული თანასწორობა, ლგბტქ+ უფლებები).

დასკვნით ნაწილში ხაზგასმულია, რომ კათოლიციზმის პოლიტიკური გავლენა რჩება დინამიურად ცვალებადი, რაც ასახავს როგორც მის ისტორიულ მემკვიდრეობას, ასევე მის პასუხს თანამედროვე გამოწვევებზე.

მეორე თავის მეორე ქვეთავი განიხილავს პროტესტანტიზმის როლს დასავლური სამყაროს აღზევებასა და წარმატებაში. საუბარია, რომ პროტესტანტიზმი ჩამოყალიბდა შუა საუკუნეების ევროპაში, როგორც საპირისპირო მოძრაობა კათოლიკური ეკლესიის წინააღმდეგ, რომლის ფუძემდებლებად მიიჩნევიან ჯონ უიკლიფი, იან ჰუსი და მარტინ ლუთერი.

ცენტრალური ადგილი ეთმობა მაქს ვებერის თეორიას "პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის სული", რომელიც ამტკიცებს, რომ პროტესტანტული, განსაკუთრებით

კალვინისტური რწმენა და ღირებულებები (შრომის "მოწოდებად" აღქმა, ასკეტიზმი, ეკონომიურობა, რაციონალიზაცია) ხელს უწყობდა კაპიტალიზმის განვითარებას.

განხილულია პროტესტანტიზმის გავლენა პოლიტიკური ინსტიტუტების ჩამოყალიბებაზე. ხაზგასმულია, რომ ინდივიდუალური სინდისის ავტორიტეტის და ბიბლიის დამოუკიდებლად ინტერპრეტაციის იდეებმა ხელი შეუწყო დემოკრატიული იდეალების, ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის კონცეფციის და რელიგიური ტოლერანტობის განვითარებას.

ცალკე განხილულია პროტესტანტიზმის როლი ამერიკული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში. აღნიშნულის, რომ რელიგიური დევნიდან თავის დასაღწევად ევროპიდან გადმოსახლებულმა პროტესტანტებმა ამერიკაში ჩაუყარეს საფუძველი რელიგიური თავისუფლების პრინციპს.

ქვეთავში განხილულია ასევე პროტესტანტიზმის კულტურული და ეთიკური გავლენები: პატიოსნება, პასუხისმგებლობა, შრომისმოყვარეობა, ურთიერთდახმარება, რაც ხელს უწყობდა სოციალურ ნდობას და ინსტიტუტების გამართულ ფუნქციონირებას.

წარმოადგენილია ასევე კრიტიკული პერსპექტივა, სადაც ხაზგასმულია, რომ დასავლეთის წარმატებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა სხვა ფაქტორებიც - გეოგრაფიული უპირატესობები, კოლონიალიზმი, განმანათლებლობა და ტექნოლოგიური წინსვლა.

მეორე თავის მესამე ქვეთავი განიხილავს რელიგიების როლს პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში და მათი სახელმწიფოსთან ურთიერთობების სხვადასხვა მოდელს. წარმოაჩენილია თუ როგორ ტრანსფორმირდა ეს ურთიერთობები კომუნისტური რეჟიმის დაშლის შემდეგ.

ტექსტში აღნიშნულია, რომ საბჭოთა პერიოდში რელიგიის თავისუფლება ათეისტური კუთხით განიხილებოდა და ხელისუფლება მტრულად იყო განწყობილი რელიგიური ინსტიტუტების მიმართ. პოსტ-კომუნისტურმა ქვეყნებმა ფორმალურად მიიღეს დასავლური სეკულარიზმის მოდელი, მაგრამ პრაქტიკაში ეს მოდელი სრულად ვერ დაინერგა, რადგან ამ ქვეყნებში არსებობდა ღრმა ისტორიული ფესვების მქონე დომინანტური რელიგიური ინსტიტუტები.

დეტალურადაა განიხილული სხვადასხვა პოსტ-საბჭოთა ქვეყნებში არსებული რელიგიური ვითარება. რუსეთში, მიუხედავად კონსტიტუციური სეკულარიზმისა, მართლმადიდებელ ეკლესიას განსაკუთრებული სტატუსი აქვს და ის ხშირად გამოიყენება სახელმწიფო პოლიტიკის ინსტრუმენტად. პოლონეთში კათოლიკურ ეკლესიას მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება და ეს ასახულია კონკორდატში ვატიკანთან. საქართველოში კონსტიტუციური შეთანხმებით მართლმადიდებელ ეკლესიას განსაკუთრებული სტატუსი აქვს. სომხეთში სამოციქულო ეკლესიას ეროვნული ეკლესიის სტატუსი აქვს მინიჭებული.

კვლევაში ყურადღება გამახვილებულია რელიგიური უმცირესობების პრობლემებიც, განსაკუთრებით არატრადიციული რელიგიური ჯგუფების, რომლებიც ხშირად აწყდებიან შეზღუდვებს რეგისტრაციისა და საქმიანობის პროცესში. მაგალითად მოყვანილია "იეჰოვას მოწმეები" რუსეთში და სომხეთში.

ავტორი დასკვნის სახით აღნიშნულია, რომ პოსტ-საბჭოთა სივრცეში სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთობის ფორმები კვლავ ფორმირების პროცესშია, რაც ასახავს ამ რეგიონის რთულ ისტორიულ, პოლიტიკურ და კულტურულ კონტექსტს.

თავი III. რელიგიური ფაქტორის პოლიტიკის ისლამური პროექცია;

3.1. ისლამური რელიგიური ფაქტორის ტიპოლოგია და საზოგადოების სისტემური ტრანსფორმაცია;

3.2. ისლამური რადიკალიზმი, როგორც მსოფლიო პოლიტიკური პროცესების დესტაბილიზაციის ფაქტორი;

3.3. ცივილიზაციების დიალოგის მნიშვნელობა მსოფლიოში;

მესამე თავი განიხილავს რელიგიური ფაქტორის პოლიტიკების ისლამურ ასპექტებს. აღწერილია, თუ როგორ მჭიდროდაა ისლამში გადაჯაჭვული რელიგია და პოლიტიკა, რისი საწყისებიც თავად წინასწარმეტყველ მუჰამედის ეპოქაში იძებნება. ტექსტში განხილულია ისლამური პოლიტიკური პარტიები, ირანის რევოლუცია, ჯიჰადისტური მოძრაობები და ისლამის პოლიტიკებასთან დაკავშირებული გამოწვევები - სეკულარიზმის საკითხები, მრავალფეროვნება და ექსტრემიზმი.

მესამე თავის პირველი ქვეთავი განიხილავს ისლამური რელიგიური ფაქტორის ტიპოლოგიას და მის გავლენას საზოგადოების სისტემურ ტრანსფორმაციაზე. გამოყოფილია ისლამური იდეოლოგიური მიდგომების სამი ძირითადი ტიპი: სეკულარიზმი, ფუნდამენტალიზმი (რადიკალიზმი) და ისლამური მოდერნიზმი.

სეკულარიზმი მოიცავს სამ ქვეტიპს: "ნეიტრალურ სეკულარიზმს" (თურქეთის მაგალითზე), "რელიგიურ სეკულარიზმს" (ინდონეზიის მაგალითზე) და "მუსლიმურ სეკულარიზმს" (ეგვიპტის, ერაყისა და სირიის მაგალითზე). ამ მიდგომის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანია რელიგიის გამიჯვნა სახელმწიფოსგან, თუმცა ხაზგასმულია, რომ ეს არ ნიშნავს "არარელიგიურობას".

ფუნდამენტალიზმი (რადიკალიზმი) წარმოდგენილია როგორც მიდგომა, რომელიც ხაზს უსვამს ისლამურ ღირებულებებს საზოგადოების ყველა ასპექტში. განიხილულია ტერმინოლოგიური ალტერნატივები, როგორიცაა "ისლამური რენესანსი", "პოლიტიკური ისლამი" და "ისლამიზმი". ასევე ნახსენებია შარიათის როლი, ისლამური ფუნდამენტალიზმი და პან-ისლამიზმი.

ისლამური მოდერნიზმი წარმოდგენილია როგორც მცდელობა, შეთავსებული იქნას ისლამური ტრადიციები თანამედროვე საზოგადოების მოთხოვნებთან. უილიამ

შეფარდის ნაშრომზე დაყრდნობით, გამოყოფილია მოდერნიზმის სამი ძირითადი მიდგომა: ავტორიტეტული ტრადიციის შეზღუდვა, ავტორიტეტული წყაროების ხელახალი ინტერპრეტაცია და დასავლური იდეების ისლამურ ტრადიციასთან შეთავსება.

ქვეთავი ასევე განიხილავს ისლამისა და საზოგადოებრივი სისტემების ურთიერთქმედებას, ხაზს უსვამს ისლამური პრინციპების ინტერპრეტაციის მრავალფეროვნებას, ისლამურ პოლიტიკურ მოძრაობებს, ისლამის ინსტიტუციონალიზაციას და გლობალიზაციის გავლენას ისლამურ საზოგადოებებზე.

მესამე თავის მეორე ქვეთავი განიხილავს ისლამურ რადიკალიზმს როგორც მსოფლიო პოლიტიკური პროცესების დესტაბილიზაციის ფაქტორს. წარმოადგენილია ისლამური რადიკალიზმის ისტორიულ საფუძვლები, რომლის ფესვები შუა საუკუნეებში იწყება და IX-X საუკუნეებში აჰმად იბნ ჰანბალის რელიგიურ-სამართლებრივ სკოლაში უფრო ფართოდ გავრცელდა.

ქვეთავში განხილულია პოლიტიკური ისლამის სხვადასხვა მიმდინარეობა და მათი იდეოლოგიური საფუძვლები, მათ შორის ისლამური ფუნდამენტალიზმი, სალაფიზმი და ისლამიზმი. პროფესორ ვახტანგ მაიასაიას კვლევაზე დაყრდნობით, აღწერილია თურქული და არაბული სალაფიზმის მიზნები, ვაჰაბიზმის სხვადასხვა მიმდინარეობები, როგორიცაა "ტრადიციული", "მოდერნისტული" და "ფუნდამენტალისტური".

განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა "ისლამური ხალიფატის" კონცეფციას და მის პოლიტიკურ პრინციპებს. განხილულია ასევე "ჯიჰადისტური ქსელის" მოდელები, რომლებიც გლობალურად არიან გავრცელებული - "კავკასიის ისლამური ემირატი", "თალიბანი", "ისლამური ხალიფატი" და "ალ-კაიდა".

ქვეთავი ასახავს ისლამური რადიკალიზმის გავლენას საერთაშორისო პოლიტიკაზე და უსაფრთხოებაზე, განსაკუთრებით 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტების შემდეგ. ხაზგასმულია, რომ რადიკალური ჯგუფები განსაკუთრებით აქტიურობენ მყიფე სახელმწიფოებში და კონფლიქტურ ზონებში, სადაც სუსტი მმართველობა ნაყოფიერ ნიადაგს ქმნის მათი საქმიანობისთვის.

დასკვნით ნაწილში განხილულია ისლამური რადიკალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის სტრატეგიები, როგორცაა დერადიკალიზაცია, პრევენცია, ზომიერი ისლამის ხელშეწყობა, სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების მოგვარება და საერთაშორისო თანამშრომლობის გაძლიერება.

მესამე თავის მესამე ქვეთავი განიხილავს ცივილიზაციების დიალოგის მნიშვნელობას თანამედროვე მსოფლიოში. ხაზგასმულია, რომ 2001 წელი, როდესაც 11 სექტემბრის ტერაქტი მოხდა, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ გამოცხადებული იყო "ცივილიზაციათა დიალოგის წლად".

ტექსტში განხილულია ირანის ყოფილი პრეზიდენტის ხათამის წინადადება დიალოგის ინსტიტუტების ჩამოყალიბების შესახებ და მოგვიანებით ესპანეთისა და თურქეთის მიერ წამოწყებული "ცივილიზაციათა ალიანსის" ინიციატივა.

ქვეთავი დეტალურად წარმოადგენს სემუელ ჰანტინგტონის "ცივილიზაციათა შეჯახების" თეორიას, როგორც ცივილიზაციების დიალოგის ალტერნატიულ ხედვას. ჰანტინგტონის მიხედვით, ცივი ომის შემდეგ მსოფლიო კონფლიქტების მთავარი მიზეზი გახდა არა პოლიტიკური ან ეკონომიკური ფაქტორები, არამედ კულტურული და რელიგიური განსხვავებები.

ხაზგასმულია, რომ 9/11-ის შემდეგ პოლიტიკოსებმა "ცივილიზაციათა კონფლიქტის" თემა ჩაანაცვლეს "საერთაშორისო ტერორიზმის" საფრთხით, რაც მათ საშუალებას აძლევდა, არ ჩასულიყვნენ კონფლიქტების ღრმა მიზეზებში.

ქვეთავის ბოლო ნაწილი აღწერს ცივილიზაციების დიალოგის მრავალ სარგებელს: ურთიერთგაგების გაღრმავება, გლობალური გამოწვევების ერთობლივი გადაჭრა, კონფლიქტების პრევენცია, კულტურული მრავალფეროვნების შენარჩუნება, გლობალური სოლიდარობის და ეკონომიკური თანამშრომლობის გაძლიერება, ინტელექტუალური ზრდის ხელშეწყობა და სხვა.

თავი IV. რელიგიური ფაქტორების გავლენა საქართველოს პოლიტიკურ პროცესებზე;

4.1. ტრადიციული რელიგიები საქართველოში-რელიგიური შემწყნარებლობის ქართული ფენომენი;

4.2. საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობის პარადიგმები;

4.3. ემპირიული კვლევა. ქრისტიანობისა და ისლამის გავლენა სახელმწიფოების ჩამოყალიბებაზე და თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე (შედეგების ანალიზი);

მეოთხე თავი განიხილავს რელიგიური ფაქტორების გავლენას საქართველოს პოლიტიკურ პროცესებზე. ტექსტში ხაზგასმულია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ცენტრალური როლი ეროვნული იდენტობის ფორმირებაში, საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებასა და პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებზე. ასევე განხილულია რელიგიური უმცირესობების საკითხი, ეკლესია-სახელმწიფოს ურთიერთობა და რელიგიური ფაქტორების გავლენა საქართველოს საგარეო პოლიტიკაზე.

მეოთხე თავის პირველ ქვეთავში საუბარია საქართველოს რელიგიურ მრავალფეროვნებაზე. ტექსტი აღწერს საქართველოს, როგორც ქვეყანას აღმოსავლეთ

ევროპისა და დასავლეთ აზიის გზაჯვარედინზე, რომელიც გამოირჩევა მდიდარი და მრავალფეროვანი რელიგიური ისტორიით.

მიმოიხილულია საქართველოს რელიგიური განვითარება, დაწყებული წარმართული რწმენა-წარმოდგენებით, რომლებიც ბუნებასთან და მის ძალებთან იყო დაკავშირებული. შემდეგ აღწერილია ქრისტიანობის შემოსვლა IV საუკუნეში, რომელმაც ძირეულად შეცვალა რელიგიური ლანდშაფტი. 337 წელს მეფე მირიანმა ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოაცხადა წმინდა ნინოს ქადაგებით.

ქვეთავში ასევე განხილულია ისლამის გავრცელება საქართველოში შუა საუკუნეებში, განსაკუთრებით ოსმალეთის იმპერიის გაფართოებასთან ერთად. აღნიშნულია, რომ მიუხედავად ისლამის გავლენისა, ქართველთა უმრავლესობა ქრისტიანად დარჩა.

ტექსტი ასევე ახსენებს სხვა რელიგიურ გავლენებს, მათ შორის ზოროასტრიზმსა და ბუდიზმს, რომლებსაც გარკვეული კვალი დაუტოვებიათ ქართულ კულტურაზე. აღნიშნულია, რომ თანამედროვე საქართველოში არსებობს იუდეველების, კათოლიკეების, სომხური სამოციქულო ეკლესიის, იეზიდური და პროტესტანტული მცირე, მაგრამ აქტიური გაერთიანებები.

ქვეთავი ხაზს უსვამს საქართველოს, როგორც რელიგიურად მრავალფეროვან ქვეყანას, სადაც სხვადასხვა რწმენის მიმდევრები თანაცხოვრობენ და ქმნიან ქვეყნის უნიკალურ კულტურულ და სოციალურ ქსოვილს.

მეოთხე თავის მეორე ქვეთავში განხილულია საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობების პარადიგმები. აღწერილია ამ ურთიერთობების ისტორიული განვითარება, დაწყებული 326 წლიდან, როდესაც ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა, და დამთავრებული თანამედროვე პერიოდით.

ტექსტში აღწერილია ეკლესიის როლის ცვლილება სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში: შუა საუკუნეებში მისი მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და კულტურული გავლენა,

რუსეთის იმპერიის პერიოდში ავტოკეფალიის გაუქმება და ეკლესიის ავტონომიის შეზღუდვა, საბჭოთა პერიოდში ეკლესიის სისტემატური დევნა და დამოუკიდებლობის შემდგომ ახალი ურთიერთობების ფორმირება.

ქვეთავში დეტალურადა განიხილული 2002 წელს გაფორმებული კონსტიტუციური შეთანხმება (კონკორდატი) სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის, რომელმაც განსაზღვრა მათი ურთიერთობის სამართლებრივი ჩარჩო. განხილულია ამ შეთანხმების იმპლემენტაციის გამოწვევები, მათ შორის რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაციის, საგადასახადო შეღავათების, საეკლესიო ქონების რესტიტუციისა და რელიგიური განათლების საკითხები.

ასევე ხაზგასმულია ეკლესიის სოციალური როლი, საქველმოქმედო საქმიანობა და მისი გავლენა საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე. განხილულია ეკლესიის, როგორც ქართული იდენტობის მთავარი დასაყრდენის როლი და მისი მნიშვნელობა კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებაში.

ასევე აღნიშნულია ეკლესიის საზოგადოებრივი ნდობის დინამიკა, მისი ეკონომიკური ურთიერთობები სახელმწიფოსთან და ეკლესიის როლი საერთაშორისო რელიგიურ და კულტურულ ურთიერთობებში. ხაზგასმულია საქართველოს, როგორც სეკულარული სახელმწიფოს გამოწვევა, დაიცვას ბალანსი სეკულარულ პრინციპებსა და ეკლესიის ტრადიციულ როლს შორის.

მეოთხე თავის მესამე ქვეთავში წარმოდგენილია ემპირიული კვლევის შედეგები, რომელიც იკვლევს ქრისტიანობისა და ისლამის გავლენას სახელმწიფოების ჩამოყალიბებაზე და თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე.

კვლევა ჩატარდა ნახევრად სტრუქტურირებული ჩადრმავებული ინტერვიუების მეთოდით, რომელშიც მონაწილეობდნენ უმაღლესი და მაღალი იერარქიის სასულიერო პირები და ექსპერტები, მათ შორის კონსტანტინოპოლის მსოფლიო პატრიარქი ბართლომეოსი, ფოთისა და ხობის მიტროპოლიტი გრიგოლი, სომეხთა

ეკლესიის საქართველოს ეპარქიის წინამძღვარი, საქართველოს მუსლიმთა სასულიერო ლიდერები და რელიგიის საკითხებში ნიდერლანდების ელჩი.

კვლევის მთავარი საკითხები მოიცავდა რელიგიების ისტორიულ როლს სახელმწიფოების ჩამოყალიბებაში, მათ გავლენას თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე და მსოფლიო სამშვიდობო პოლიტიკაში.

რესპონდენტები თანხმდებიან, რომ ორივე რელიგიას დიდი გავლენა ჰქონდა სახელმწიფოების ჩამოყალიბებაზე. ქრისტიანობის შემთხვევაში ხაზგასმულია რომის იმპერიის გაქრისტიანება, ბიზანტიის იმპერია და შუა საუკუნეების ევროპის სახელმწიფოები, სადაც ეკლესია და სახელმწიფო მჭიდროდ თანამშრომლობდნენ. ისლამის შემთხვევაში აღნიშნულია მედინაში შექმნილი სახელმწიფო მოდელი.

თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე გავლენასთან დაკავშირებით რესპონდენტთა მოსაზრებები განსხვავდება. ზოგიერთი თვლის, რომ რელიგიების გავლენა კვლავ მნიშვნელოვანია (განსაკუთრებით ისლამის), სხვები კი მიიჩნევენ, რომ ეს გავლენა შემცირებულია.

სამშვიდობო პოლიტიკასთან მიმართებაში ზოგი რესპონდენტი აღნიშნავს რელიგიების პოზიტიურ როლს დიალოგის, ტოლერანტობისა და თანამშრომლობის ხელშეწყობაში, ხოლო ზოგიერთი სკეპტიკურადაა განწყობილი და მიიჩნევს, რომ რელიგიების ფრაგმენტაცია ამცირებს მათ სამშვიდობო პოტენციალს.

დასკვნა

რელიგიური ფაქტორების შესწავლისას, განსაკუთრებით კი ქრისტიანობაზე და ისლამზე დაყრდნობით, რომლებიც გავლენას ახდენენ თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე, რამდენიმე ძირითადი დასკვნის გაკეთება შეიძლება:

1. რელიგია აგრძელებს გადამწყვეტი როლის თამაშს ეროვნული და კულტურული იდენტობების ჩამოყალიბებაში. როგორც ქრისტიანობის, ასევე ისლამისთვის, რელიგიური მრწამსი ხშირად იკვეთება პოლიტიკურ იდეოლოგიებთან, რაც გავლენას ახდენს საჯარო პოლიტიკაზე, საარჩევნო აქტივობებსა და მმართველობის სტრუქტურებზე. ბევრ ქვეყანაში რელიგიური ღირებულებები ღრმად არის ინტეგრირებული პოლიტიკურ დისკურსში, რაც გავლენას ახდენს კანონმდებლობაზე სოციალურ საკითხებზე, განათლებასა და სამოქალაქო უფლებებზე.

ჩვენი კვლევა აჩვენებს, რომ რელიგიასა და პოლიტიკას შორის ურთიერთობა ისტორიის განმავლობაში უფრო განვითარდა, ვიდრე შესუსტდა. ისტორიული რეტროსპექტივა ცხადყოფს, რომ რელიგიურმა ინსტიტუტებმა მუდმივად მოახდინეს თავიანთი როლების ადაპტირება პოლიტიკურ პროცესებში გავლენის შენარჩუნებით. პირველ თავში დადგენილი თეორიულ-მეთოდოლოგიური საფუძველი გვიჩვენებს, რომ ტრადიციული სეკულარიზაციის თეორია არაადეკვატურად ხსნის რელიგიის მდგრად და განვითარებად როლს თანამედროვე პოლიტიკაში. ამის ნაცვლად, ვხედავთ, რომ რელიგიურმა ინსტიტუტებმა განავითარეს თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებთან ურთიერთობის დახვეწილი მექანიზმები, ამავდროულად შეინარჩუნეს რა თავიანთი განსხვავებული სულიერი იდენტობა.

2. ქრისტიანული და ისლამური ჯგუფების პოლიტიკური ჩართულობა ფართოდ განსხვავდება სხვადასხვა რეგიონსა და ქვეყანაში. ამ მრავალფეროვნებაზე გავლენას ახდენს ისტორიული, კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები, ისევე როგორც სახელმწიფოებში სეკულარიზმისა და თეოკრატიის სხვადასხვა ხარისხი. მაგალითად, ძირითადად ქრისტიანულ ქვეყნებში შეიძლება არსებობდეს

პოლიტიკური გამონათქვამების ფართო სპექტრი, საერო მმართველობიდან რელიგიური პარტიების გავლენებამდე. უპირატესად მუსლიმურ ქვეყნებში პოლიტიკური ისლამი შეიძლება გამოვლინდეს სხვადასხვა ფორმით, დემოკრატიულ პროცესებში ზომიერი მონაწილეობით დაწყებული და დამთავრებული უფრო კონსერვატიული ან რადიკალური გამონათქვამებით.

თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებზე ქრისტიანობის გავლენის შესწავლა ავლენს მის მნიშვნელოვან წვლილს თანამედროვე პოლიტიკური ინსტიტუტების ჩამოყალიბებაში. კათოლიციზმის როლი თანამედროვე რესპუბლიკანიზმისა და პარტიული სისტემების განვითარებაში აჩვენებს, თუ როგორ შეუძლიათ რელიგიურ ინსტიტუტებს გავლენა მოახდინონ პოლიტიკურ სტრუქტურებზე სეკულარულ ჩარჩოებთან ადაპტაციის პირობებში. პროტესტანტული ეთიკა და ღირებულებები მართლაც მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა დასავლური პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემების ჩამოყალიბებაში, თუმცა უფრო ნიუანსური გზებით, ვიდრე ეს ვებერმა თავდაპირველად ივარაუდა. პოსტ-საბჭოთა გამოცდილება განსაკუთრებით ხაზს უსვამს, თუ როგორ შეუძლიათ რელიგიურ ინსტიტუტებს შეინარჩუნონ რელევანტურობა სახელმწიფოს მიერ იძულებითი სეკულარიზმის ხანგრძლივი პერიოდების შემდეგაც კი.

3. დაძაბულობა სეკულარიზმსა და რელიგიურ გავლენას შორის არის თანამედროვე პოლიტიკური რეალობის თვალსაჩინო მახასიათებელი. ზოგიერთ ქვეყანაში სეკულარიზმი არის ფუნდამენტური პრინციპი, რომელიც ზღუდავს რელიგიურ ჩართულობას სამთავრობო საქმეებში. სხვებში რელიგიურმა პრინციპებმა შესაძლოა დომინანტური როლი ითამაშოს კანონებისა და პოლიტიკის ფორმირებაში. ეს დინამიკა ქმნის რელიგიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობების სპექტრს, რაც გავლენას ახდენს ყველაფერზე კონსტიტუციური ჩარჩოებიდან დაწყებული ყოველდღიურ მმართველობამდე.

4. რელიგია შეიძლება იყოს როგორც სოციალური ერთობის წყარო, ასევე კონფლიქტის ფაქტორი. ზოგიერთ კონტექსტში, საერთო რელიგიური რწმენა აძლიერებს საზოგადოების ერთობას და ქმნის მორალურ ჩარჩოს ხალხისათვის ზოგან კი პირიქით, რელიგიურმა განსხვავებებმა შეიძლება გაამწვავოს სოციალური განხეთქილება და ხელი შეუწყოს კონფლიქტებს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც გადაჯაჭვულია ეთნიკურ, პოლიტიკურ ან ეკონომიკურ დაძაბულობასთან. რელიგიური ექსტრემიზმის გლობალურმა ზრდამ ასევე წარმოაჩინა რადიკალური ინტერპრეტაციების პოტენციალი, რომელიც გავლენას მოახდენს პოლიტიკურ სტაბილურობასა და უსაფრთხოებაზე.

ისლამური პოლიტიკური ჩართულობის ანალიზი ავლენს კომპლექსურ მოდელებს, რომლებიც სცდება მარტივ კატეგორიზაციას. მაშინ როცა ისლამური რადიკალიზმი გლობალური პოლიტიკის დესტაბილიზაციის ფაქტორად იქცა, ჩვენი კვლევა აჩვენებს, რომ ეს წარმოადგენს გადახვევას ტრადიციული ისლამური პოლიტიკური აზროვნებიდან და არა მის განსახიერებას. მუსლიმური საზოგადოებების სისტემური ტრანსფორმაცია აჩვენებს სხვადასხვა მიდგომას რელიგიური ტრადიციებისა და თანამედროვე პოლიტიკური მოთხოვნების შეთავსებისთვის. ცივილიზაციათა დიალოგის მნიშვნელობა წარმოჩინდება, როგორც გადამწყვეტი ფაქტორი ურთიერთგაგების ხელშეწყობისა და კონფლიქტების პრევენციისთვის.

5. გლობალიზაციის კონტექსტში ქრისტიანობის, ისლამისა და სხვა მსოფლიო რელიგიების ურთიერთქმედება უფრო მკვეთრი გახდა. ეს ურთიერთქმედება ხშირად იწვევს უფრო დიდ რელიგიათა დიალოგს და თანამშრომლობას, ისევე როგორც ახალ გამოწვევებს, რომლებიც დაკავშირებულია რელიგიურ პლურალიზმთან და კულტურულ ინტეგრაციასთან. მსოფლიოს მზარდი ურთიერთდაკავშირება ასევე ნიშნავს, რომ რელიგიური მოძრაობები და იდეები შეიძლება სწრაფად გავრცელდეს და გავლენა მოახდინოს პოლიტიკურ პროცესებზე მათი წარმოშობის ქვეყნების მიღმა.

საქართველოს მაგალითი იძლევა უნიკალურ პერსპექტივას რელიგიურ-პოლიტიკური ურთიერთქმედების შესახებ თანამედროვე სახელმწიფოში. რელიგიური შემწყნარებლობის ტრადიციული ქართული მოდელი გვთავაზობს ღირებულ შეხედულებებს თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებში რელიგიური მრავალფეროვნების მართვის შესახებ. ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის არსებული ურთიერთობა საქართველოში წარმოაჩენს როგორც გამოწვევებს, ისე შესაძლებლობებს რელიგიური გავლენისა და სეკულარული მმართველობის დაბალანსებაში.

6. პოლიტიკის შემქმნელებმა უნდა იხელმძღვანელონ რელიგიასა და პოლიტიკას შორის რთულ ურთიერთობაში, დააბალანსონ რელიგიური თავისუფლებების პატივისცემა საზოგადოებრივი ჰარმონიისა და სეკულარული პრინციპების დაცვასთან. მომავალი ტენდენციები შეიძლება მოიცავდეს მზარდ ძალისხმევას რელიგიათა დიალოგისკენ, რელიგიური შემწყნარებლობის ხელშეწყობისა და ისეთი პოლიტიკის შემუშავებას, რომელიც ითვალისწინებს რელიგიურ მრავალფეროვნებას ადამიანის საყოველთაო უფლებების დაცვასთან ერთად.

უნდა აღინიშნოს, რომ რელიგიურმა ინსტიტუტებმა გამოავლინეს საოცარი ადაპტირების უნარი პოლიტიკური რელევანტურობის შენარჩუნებაში, ამავდროულად თავიანთი სულიერი არსის შენარჩუნებით. ეს ადაპტაცია ხორციელდება:

- ტრადიციული დოქტრინების რეინტერპრეტაციით თანამედროვე საკითხების გადასაჭრელად;
- პოლიტიკური ჩართულობის ახალი ფორმების განვითარებით;
- ჰიბრიდული მოდელების შექმნით, რომლებიც აერთიანებს რელიგიურ და სეკულარულ ელემენტებს.

როგორც ქრისტიანობამ, ისე ისლამმა განავითარეს თავიანთი ინსტიტუციური სტრუქტურები თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებთან ურთიერთობისთვის, განსხვავებული რელიგიური იდენტობების შენარჩუნებით. ეს ვლინდება:

- მოდიფიცირებული ორგანიზაციული სტრუქტურებით;
- განახლებული კომუნიკაციის სტრატეგიებით;
- საზოგადოებასთან ურთიერთობის ახალი ფორმებით.

რელიგიური გავლენა თანამედროვე პოლიტიკაში მოქმედებს მრავალი არხის მეშვეობით მათ შორის პირდაპირი ინსტიტუციური ჩართულობით და ღირებულებებზე დაფუძნებული გავლენით პოლიტიკურ ქცევაზე, ასევე კულტურული და იდენტობის ფორმირებით.

კვლევა აჩვენებს, რომ რელიგიური ფაქტორები შეიძლება იყოს როგორც კონფლიქტის, ისე თანამშრომლობის წყარო, რაც დამოკიდებულია: ისტორიულ კონტექსტზე, ინსტიტუციურ ჩარჩოებზე, პოლიტიკურ ლიდერობაზე და საერთაშორისო გარემოზე.

სამომავლო პოლიტიკის ჩარჩოებმა უნდა აღიარონ რელიგიის მუდმივი როლი პოლიტიკურ პროცესებში და განავითარონ უფრო დახვეწილი მიდგომები რელიგიურ-პოლიტიკური ურთიერთქმედებისთვის ასევე შექმნან ინკლუზიური მმართველობის მოდელები, რომლებიც პატივს სცემს როგორც სეკულარულ, ისე რელიგიურ პერსპექტივებს.

მნიშვნელოვანია საერთაშორისო საზოგადოებამ გააღრმავოს რელიგიური ფაქტორების გაგება გლობალურ პოლიტიკაში და განავითაროს უფრო ეფექტური ჩარჩოები რელიგიათაშორისი დიალოგისთვის ასევე შექმნას რელიგიაზე დაფუძნებული კონფლიქტების პრევენციის მექანიზმები.

არსებული რეალობის და ანალიზის გათვალისწინებით რელიგიური ინსტიტუტები სავარაუდოდ გააგრძელებენ ადაპტაციას ცვალებად პოლიტიკურ გარემოსთან და

პოლიტიკური ჩართულობის ახალი ფორმების განვითარებას ასევე გავლენის შენარჩუნებას სეკულარული ჩარჩოების პატივისცემით.

აღნიშნულ პროცესში საზოგადოებებს დასჭირდებათ რელიგიური და სეკულარული ინტერესების დაბალანსება რამაც უნდა განაპირობოს რელიგიათაშორისი დიალოგის ხელშეწყობა და სოციალური სტაბილურობის შენარჩუნება რელიგიური მრავალფეროვნების პატივისცემით.

აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ საჭიროა დამატებითი კვლევები რელიგიური გავლენის შედარებით ასპექტებზე სხვადასხვა პოლიტიკურ სისტემებსა და კულტურულ კონტექსტებში ასევე აუცილებელია სხვადასხვა ქვეყნების გამოცდილების შედარებითი ანალიზი რაც დაგვეხმარება კონკრეტული შემთხვევების შესწავლაში და მათ შედარებითი ანალიზში. საჭიროა ახალი მეთოდოლოგიური მიდგომების შემუშავება რელიგიურ და პოლიტიკურ ინსტიტუტებს შორის კომპლექსური ურთიერთქმედების უკეთ გასაგებად. აუცილებელია კვლევის თანამედროვე მეთოდების გამოყენება და ასევე მნიშვნელოვანია ინტერდისციპლინური მიდგომების განვითარება

სამომავლოდ საჭიროა დამატებითი კვლევები პოლიტიკურ პროცესებში რელიგიური ფაქტორების პოლიტიკურ შედეგებზე, განსაკუთრებით კონფლიქტების მოგვარებისა და სოციალური ერთიანობის სფეროებში, ეს მოგვცემს მნიშვნელოვანი პრაქტიკული რეკომენდაციებს რომელიც დაეხმარებათ პოლიტიკის შემქმნელებს კონკრეტული სტრატეგიების შემუშავებისას რელიგიური ფაქტორების უკეთ გასათვალისწინებლად, რაც მათ სწორ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებში შეუწყობს ხელს.

დასასრულს, უნდა აღვნიშნოთ, რომ რელიგიური ფაქტორი კვლავ რჩება მნიშვნელოვან და მრავალმხრივ ელემენტად თანამედროვე პოლიტიკურ პროცესებში. რელიგიური გავლენის ნიუანსებისა და შედეგების გააზრება აუცილებელია მრავალფეროვანი და სტაბილური პოლიტიკური გარემოს შესაქმნელად.

ქრისტიანობაც და ისლამიც, მათი სხვადასხვა გამოხატულებებით, გააგრძელებენ პოლიტიკური გარემოს ფორმირებას მრავალფეროვანი და დინამიური გზებით.

ინფორმაცია ნაშრომის აპრობაციის შესახებ

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის სოციალურ და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საგამოცდო კომისიაში დაცულ იქნა სამი კოლოკვიუმი და ერთი თემატური სემინარი. სამი კოლოკვიუმი (თითოეული არის სადისერტაციო ნაშრომის ნაწილი)

კოლოკვიუმი #1 - პოლიტიკური პროცესების რელიგიური ფაქტორის თეორიული საფუძველი და ისტორიული რეტროსპექტივა;

კოლოკვიუმი #2 - ქრისტიანობის იდეურ - თეორიული კონცეფცია და მისი გავლენა პოლიტიკურ პროცესებზე;

კოლოკვიუმი #3 - რელიგიური ფაქტორის პოლიტიკების ისლამური პროექცია.

თემატური სემინარი (ეძღვნება დარგის/ქვედარგის აქტუალურ საკითხს და არ წარმოადგენს სადისერტაციო თემის ნაწილს)

რელიგიური ორგანიზაციების სამართლებრივი მდგომარეობა კავკასიასა და ევროკავშირის ქვეყნებში

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი შინაარსი გამოქვეყნებულია შემდეგ პუბლიკაციებში:

სტატიები:

1. Religious factor of moderns political processes (On the example of Islam) Common Norms of Islam and Christianity, Iran, Qom.2023;
2. The role of Catholicism in the formation of modern republicanism and party systems; Modern World is Facing New Challenges, Cyprus, larnaca., 2023;
1. The importance of the dialogue of civilizations in the world; " Intercultural Dialogues" Transactions, 2023; თელავი;
3. ისლამური რადიკალიზმი, როგორც მსოფლიო პოლიტიკური პროცესების დესტაბილიზაციის ფაქტორი; International scientific journal „Science and Innovation“ , სტამბული, თურქეთი. 2024;
4. პროტესტანტიზმი, როგორც დასავლეთის წარმატების მნიშვნელოვანი ფაქტორი- პოლიტო/LOGOS, 2024; კსუ;

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციები:

1. 2025 წლის აპრილი-არაბეთის სპარსეთის ყურის უსაფრთხოების საერთაშორისო კონფერენციის მე-3 კონფერენცია. არაბთა გაერთიანებული საამიროები;
2. 2025 წლის აპრილი - VII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, თანამედროვე საერთაშორისო უსაფრთხოების სისტემის კრიზისი: გეოპოლიტიკური ლანდშაფტის ცვლილება; ლვოვის ივან ფრანკოს სახელობის ეროვნული უნივერსიტეტი;
3. 2025 წლის მარტი - მე-2 საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია «კვლევა მეცნიერებაში, ტექნოლოგიასა და ეკონომიკაში»; ლუქსემბურგი, ლუქსემბურგი;

4. 2025 წლის მარტი- სამეცნიერო კონფერენცია „საკონსტიტუციო ტრადიციის გადარჩენა ევროპული კონსტიტუციონალიზმის ნიმუშებში. კიშინიოვი, მოლდოვა; კიშინიოვი, მოლდოვა;
5. 2024 წლის დეკემბერი - მე-18 ყოველწლიური საერთაშორისო კონფერენცია გლობალურ კვლევებში, ათენი, საბერძნეთი;
6. 2024 წლის ოქტომბერი - საერთაშორისო კონფერენცია „ინოვაციური მიდგომები მეცნიერებაში' სტამბული, თურქეთი;
7. 2024 წლის ოქტომბერი- ბათუმის მესამე საერთაშორისო კონფერენცია „შავიზღვისპირეთი ცივილიზაციათა გზაჯვარედინზე’
8. 2023 წლის დეკემბერი - საერთაშორისო, სამეცნიერო კონფერენცია: „რწმენის და პოლიტიკის იმედი“ -კარდინალ სტეფან ვიშინსკის უნივერსიტეტი ვარშავა, პოლონეთი;
9. 2023 წლის ოქტომბერი - თელავის საერთაშორისო კონფერენცია „ინტერკულტურული დიალოგები“;
10. 2023 წლის ოქტომბერი- ტაიბეის ტრანსნაციონალური დანაშაულების საერთაშორისო ფორუმი, ტაიპეი, ტაივანი;
11. 2023 წლის ივლისი -პოლიტიკური მეცნიერების 27-ე მსოფლიო კონგრესი: პოლიტიკა ტრანსსასაზღვრო კრიზისების ეპოქაში: მოწყვლადობა და მედეგობა., ბუენოს აირესი-არგენტინის რესპუბლიკა;
12. 2023 წლის აპრილი - თანამედროვე მსოფლიო ახალი გამოწვევების წინაშე - საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია - ლარნაკა, კვიპროსი.
13. 2023 წლის მარტი -საერთაშორისო კონფერენცია „საერთო ნორმები ისლამსა და ქრისტიანობაში“ ირანის ისლამური რესპუბლიკა, ქალაქი ყუმი;

Caucasus International University

Manuscript Rights

Faculty of Social Sciences and Humanities

Doctoral Program in Political Science

Giorgi Pareshishvili

Religious Factor in Contemporary Political Processes

(Case Study of Christianity and Islam)

Abstract of the Dissertation

Submitted for the Academic Degree of Doctor of Political Science

Tbilisi, 0141, Georgia 2024

The scientific work was conducted at the Doctoral Program in Political Science of the Faculty of Social Sciences and Humanities at Caucasus International University.

Scientific Supervisor: Tamar Kiknadze

Doctor of Political Science, Associate Professor at Caucasus International University

Official Reviewers:

Ketevan Shoshiashvili

Doctor of History,

Associate Professor at Caucasus International University

Vazha Shubitidze

Doctor of Political Science,

Professor at Georgian Technical University

Experts:

Soso (Malkhaz) Vakhtangashvili

Doctor of History,

Associate Professor at CIU

Manana Darchashvili

Doctor of Political Science, Professor at GTU

The dissertation defense will be held on May 5, 2025, at 15:00, at the session of the Dissertation Council of the Doctoral Program in Political Science of the Faculty of Social Sciences and Humanities at Caucasus International University.

Address: 0141, Tbilisi, 73 Chargli Street, Caucasus International University, First Building, Room 305.

The dissertation is available at the Caucasus International University Library.

Secretary of the Dissertation Council: Associate Professor Ketevan Shoshiashvili, Caucasus International University

Annotation

This doctoral dissertation represents a significant investigation into the contemporary relationship between religion and politics, with particular emphasis on the influence of Christianity and Islam—the world's two largest religions—on modern political processes. The research provides an in-depth analysis of the mechanisms through which these religions impact political decisions, state structures, and public policy implementation across various countries worldwide.

The research objectives encompass several important aspects: first, examining how Christian and Muslim organizations influence contemporary political processes; second, exploring the role religious beliefs and perspectives play in shaping state policies; third, investigating how religious factors are reflected in international relations; and fourth, evaluating the potential for coexistence between religious institutions and the modern secular state.

The theoretical framework of the dissertation is multifaceted and interdisciplinary. It integrates contemporary academic approaches: secularization and post-secular theories, which examine the transformation of religion's role in modern society; social constructivism, which studies the complex process of forming social norms and values; institutional analysis, which focuses on the dynamic interaction between religious and political institutions; Samuel Huntington's clash of civilizations theory, which considers cultural and religious differences as potential sources of conflict; comparative religious studies and political sociology.

Methodologically, the research employs a complex approach utilizing diverse research instruments: comparative analysis of various Christian and Muslim countries, enabling the identification of similarities and differences in religion-politics interactions; detailed examination of religious rhetoric in political discourse using content analysis and discourse analysis methods; in-depth interviews with religious leaders, diplomats, and policy makers; as well as historical analysis of church-state relations across different political and cultural contexts.

The dissertation's structure is logically and sequentially organized, comprising an introduction, four main chapters with twelve subchapters, a conclusion, and an extensive bibliography. The introduction presents a detailed account of the research relevance, methodology employed, objectives established, and theoretical framework. Each chapter addresses a specific aspect of the research and contains both theoretical discussion and empirical analysis. The concluding section summarizes the main findings, analyzes theoretical and practical implications, and offers specific recommendations for policy makers.

Information on the Dissertation Approval Process;

Three colloquiums and one thematic seminar were presented and defended before the Examination Committee of the Faculty of Social Sciences and Humanities at Caucasus International University.

Three Colloquiums (Each representing a component of the dissertation):

Colloquium #1 - Theoretical Foundations and Historical Retrospective of the Religious Factor in Political Processes;

Colloquium #2 - Ideological-Theoretical Concept of Christianity and Its Influence on Political Processes;

Colloquium #3 - Islamic Projection of the Politicization of the Religious Factor;

Thematic Seminar (Addressing a relevant field/subfield issue not part of the dissertation)

Legal status of religious organizations in the countries of the Caucasus and the European Union

The primary content of the dissertation has been published in the following publications:

Articles:

1. Religious Factor of Modern Political Processes (On the Example of Islam) Common Norms of Islam and Christianity, Iran, Qom, 2023;
2. The Role of Catholicism in the Formation of Modern Republicanism and Party Systems; Modern World is Facing New Challenges, Cyprus, Larnaca, 2023;
3. The Importance of the Dialogue of Civilizations in the World; "Intercultural Dialogues" Transactions, 2023; Telavi;
4. Islamic Radicalism as a Factor of Destabilization in World Political Processes; International Scientific Journal "Science and Innovation", Istanbul, Turkey, 2024;
5. Protestantism as a Significant Factor in Western Success - Polito/LOGOS, 2024; CIU

International Scientific Conferences:

1. April 2025 - The 3rd Edition of International Arabian Gulf-Security Conference. United Arab Emirates;
2. April 2025 - VII International Scientific Conference, Crisis of the Modern International Security System: Reshaping the Geopolitical Landscape; Ivan Franko National University of Lviv;
3. March 2025 - 2nd International Scientific and Practical Conference "Research in Science, Technology and Economics"; Luxembourg, Luxembourg;
4. March 2025 - Scientific Conference "Preserving Constitutional Tradition in European Constitutionalism Models", Chisinau, Moldova;
5. December 2024 - 18th Annual International Conference on Global Studies, Athens, Greece;

6. October 2024 - International Conference "Innovative Approaches in Science", Istanbul, Turkey;
7. October 2024 - Third Batumi International Conference "Black Sea Region at the Crossroads of Civilizations";
8. December 2023 - International Scientific Conference: "Hope of Faith and Politics" - Cardinal Stefan Wyszyński University, Warsaw, Poland;
9. October 2023 - Telavi International Conference "Intercultural Dialogues";
10. October 2023 - Taipei Transnational Crime International Forum, Taipei, Taiwan;
11. July 2023 - 27th World Congress of Political Science: Politics in an Era of Transborder Crises: Vulnerability and Resilience, Buenos Aires, Argentina;
12. April 2023 - Modern World is Facing New Challenges - International Scientific Conference - Larnaca, Cyprus;
13. March 2023 - International Conference "Common Norms in Islam and Christianity", Islamic Republic of Iran, Qom;